

*Хуртак В. Г.,**старший викладач кафедри перекладу**Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»*

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКИХ КОЛОРОНІМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ)

Анотація. Колороніми становлять досить значущу групу лексичних одиниць у словнику будь-якої мови. Статтю присвячено виявленню способів перекладу кольоропозначень, які експліцитно виражають колір або включають імпліцитно передані семи кольору в романах "Die hässliche Herzogin", "Tintenherz", "Die Bücherdiebin". Автори статті вважають, що кольоропозначення, зафіксовані у німецькомовних художніх творах, акумулюючи в собі національно-культурні стереотипи, слугують відтворенню в тексті фрагментів реальної дійсності, а також художньої концепції світу. У статті наголошено, що за допомогою різних конотацій кольороозначень створюється неповторна поетика твору та розкривається його основна ідея. Очевидна багатоаспектність і багатогранність колоронімів відкриває широкі перспективи для подальших наукових досліджень, зокрема в аспекті їхнього перекладу. Саме тому переклад колоронімів такий цікавий. Адже кольори не тільки є «надбанням» свого народу, а й чинять сильний емоційний вплив на реципієнтів. Мета статті полягає у виявленні способів відтворення німецьких колоронімів у перекладі німецькомовних художніх творів українською мовою зі збереженням їх символічного потенціалу. На думку автора статті, під час перекладу колоронімів з німецької мови на українську необхідно враховувати, що деякі слова мають неоднозначні значення і що такі колороніми не відповідають одній точці колірному простору, а можуть позначати весь спектр відтінків. Доведено, що колороніми, які зафіксовані в німецьких художніх творах, відтворюються українською мовою за допомогою перекладацьких збігів, які можуть бути повними, частковими або варіантними та перекладацьких трансформацій, що включають опущення та передпроцесну заміну. Крім того, зроблено припущення, у яких випадках можуть траплятися перекладацькі невідповідності.

Ключові слова: позначення кольору, колоронім, художній текст, мовна картина світу, способи перекладу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У всіх мовах твори художньої літератури будуються за законами асоціації та уяви, де весь матеріал реального життя перетворюється на своєрідний «маленький всесвіт», побачений очима автора. У цьому контексті практична роль перекладача має двоїсту природу. З одного боку, він має бути носієм обох лінгвокультур, оскільки виступає і в ролі адресата, і в ролі одержувача тексту. З іншого боку, усвідомлюючи та сприймаючи світ, створений автором, перекладач має відтворити його іншою мовою без суттєвих втрат [1, с. 75]. Крім того, відомо, що різні асоціації автора і перекладача призводять до різних «нарошувань смислу», оскільки одна й та сама реальність об'єктивного світу часто сприймається по-різному [2, с. 38].

З цієї причини завдання, покладене на перекладача, може здатися апріорі нерозв'язним.

Символізм кольору в літературних творах давно є актуальним для дослідників. Багато письменників, поетів і філософів виявляли інтерес до кольоропозначень і до того, що може символізувати той чи інший колір. Колороніми є одним з основних елементів мовної картини світу [3]. Семантика кольору характеризується його образністю, символічною насиченістю. Колір забезпечує специфічне емоційне тло мовлення. Різні мови мають свою колірну палітру, тому що кольори відтворюють особливості світосприйняття і світовідчуття людей. З цієї причини культурні явища, характерні для однієї етнічної групи, не можуть бути повністю зрозумілі представниками інших етнічних груп без глибокого розуміння всіх асоціативних рядів, пов'язаних із конкретним кольором. Зокрема, назви кольорів, що є частиною сталого виразу, часто мають не пряме, а метафоричне значення, яке не обов'язково індукується основним значенням колороніма [1, с. 75]. Таким чином, категорія кольору пов'язує лексеми із символічно й асоціативно насиченою семантикою, які несуть культурно значущу інформацію й передають національні особливості мовленнєвої та розумової діяльності носіїв певної мови. Очевидна багатоаспектність і багатогранність колоронімів відкриває широкі перспективи для подальших наукових досліджень, зокрема в аспекті їхнього перекладу. Саме тому переклад колоронімів такий цікавий. Адже кольори не тільки є «надбанням» свого народу, а й чинять сильний емоційний вплив на реципієнтів. Колороніми часто набувають лейтмотивного характеру і навіть стають важливими «проникаючими» образами та символами в побудові національної картини світу й особистого світосприйняття автора [4, с. 77].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невивірених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю.

У створенні світу художніх творів є важливим підбір та функціонування колоронімів, які відтворюють неповторність бачення реалій автором. Звідси закономірною постає увага дослідників мови художньої літератури до вивчення колірної бачення світу письменників. Низка робіт науковців присвячена перекладу кольоропозначень на матеріалі різних мов. І. Костанда розглядала функції колоронімів зі значенням «жовтий» у романі Цао Сюеціня «Сон у червоному теремі» [5]. Роботи Д. Лінькової присвячені дослідженню метафоричності й символічності кольоропозначення як засобу збагачення образу на матеріалі українського перекладу «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі [6]. Розвідки В. Науменко зосереджені на перекладі колоронімів з англійської мови на українську на матеріалі роману С. Моєма «Розмальована завіса» [7]. Існують розвідки присвячені колористиці як перекладознавчій проблемі

на матеріалі українських і англійських художніх текстів [8], українській та іспанській мовах [9]. На матеріалі французької мови вивчався семантико-стилістичний потенціал фразеологічних одиниць з компонентом-колонорімом у квебекському і метропольному варіантах [10]. У зіставному аспекті семантика колороназв досліджувалася В. Мельник та О. Качан [7]. Водночас дослідження німецьких колоронімів зосереджені на семантиці кольорів в німецькій та українській картинах світу [12], на вивченні німецьких фразеологізмів з національно-культурним потенціалом у газетно-публіцистичному стилі [13; 14] та у медійному дискурсі [15; 16].

Попри достатню кількість розвідок, присвячених перекладу колороназв, недостатньо дослідженим залишається відтворення колоронімів з німецької мови на українську на матеріалі художніх текстів.

Мета статті полягає у виявленні способів відтворення німецьких колоронімів у перекладі німецькомовних художніх творів українською мовою зі збереженням їх символічного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Під час перекладу художніх творів, незалежно від ступеня близькості до оригіналу, неминує виникнення замін, додавань і опущень між текстом перекладу та текстом оригіналу зумовлено, зокрема, «індивідуальністю перекладача й унікальним сприйняттям тексту оригіналу, мовною різноманітністю, відмінностями в соціокультурному середовищі» [2, с. 37]. Відмінності між перекладеним і оригінальним текстом пов'язані також з особливостями національних систем найменування кольорів. Різняться склад колоронімів, їхні композиційні характеристики, особливості образного та контекстуального вживання, а також особливості асоціативних і конотативних значень. Крім того, під час перекладу колоронімів необхідно враховувати, що «деякі слова мають неоднозначні значення і що такі колороніми не відповідають одній точці колірному простору, а можуть позначати весь спектр відтінків» [17, с. 47]. Для того щоб зрозуміти труднощі перекладу колоронімів, використаємо конкретні приклади з проаналізованого дослідницького матеріалу, спробуємо класифікувати способи їх перекладу за такою моделлю: перекладацькі збіги (повні, часткові, варіантні); перекладацькі трансформації (опущення, передпроцесна заміна); перекладацькі невідповідності [4, с. 101].

Повні перекладацькі збіги, звані також еквівалентами, характеризуються тотожністю смислу і збігом структурних і лексико-семантичних елементів (тобто, виражаються однією і тією ж частиною мови). З цієї причини переклад таких колоронімів не становить особливих труднощів у тому випадку, коли перекладач точно знає відповідну лексему, як-от у творі Л. Фейхтвангера: «*Die Berge standen rotbraun und violett, ganz oben weiß*» [18] – *Гори стояли червоно-бурі й лілові, зовсім вгорі – білі*. У цьому прикладі лексеми *rotbraun, violett, weiß* із тексту оригіналу повністю збігаються з колоронімами *червоно-бурі, лілові, білі*. Таким чином, вони характеризуються тотожністю смислу і виражаються однією і тією ж частиною мови, тому можуть називатися еквівалентами.

Частковими відповідниками називаються ті, що збігаються за змістом, але при цьому різняться з погляду граматики: в одній мові колороніми виражаються словосполученням, а в іншій – однією лексемою. Так, при першому згадуванні головної героїні – герцогині Маргарити – автор виділяє такі деталі її зов-

нішності: «*Das kupferfarbene Haar war hart, spröde, stumpf, ohne Glanz, die Haut kalkig grau, bläulich, unrein, lappig*» [18] – *Її волосся мідного кольору було жорстким, ламким, тьмяним, без блиску, шкіра – ваняно-сіра, бліда, нечиста, в'яла*. Про герцога, автор пише: «*Der Herzog lief rot an...*» [18] – *Герцог почервонів від ярості...*

Варіантна відповідність встановлюється, коли вихідний колоронім може бути відтворений кількома різними аналогами мовою перекладу. Ось чудовий приклад, де колоронім *braun* перекладається кількома лексичними одиницями: «*Bei der Hitlerjugend bekam man eine schmale braune Uniform*» [19] – *Гітлерюгенд означав дитячу коричневу форму*. При використанні колороніма *braun*, його майже завжди можна перекласти українською мовою традиційним повним відповідником «коричневий», якщо дозволяє контекст. Однак, може знадобитися більш традиційний варіант, наприклад: «*Zu jener Zeit mochte man in Deutschland keine braunen Augen*» [19] – *У ті часи в Німеччині мало хто хотів би мати карі очі*. У цьому випадку краще використовувати традиційне відповідне позначення «карий» для опису очей.

Ще один гарний приклад застосування варіантної відповідності зафіксовано при перекладі речення «*Ein Winzermädchen kam ihnen entgegen, ... braun, hübsch...*» [18] – *Назусміч їй ішла збирачка винограду... смаглява, гарненька...* У цьому контексті колоронім «*braun*» відповідає українському «*смаглява*». Як засвідчують приклади, під час перекладу українською мовою слід вдаватися до варіантних відповідностей для кожного конкретного контексту.

Найчастіше варіантні відповідності використовують для відтворення іншою мовою основних колоронімів. Проте складніші лексеми також можуть перекладатися варіативно. Наведемо два приклади з текстів роману «Чорнильне серце»: «*In dieser Nacht hing der Mond voll und orangerot wie eine Frucht am Himmel*» [20] – *Цієї ночі в небі, як оранжево-червоної апельсин, сяяв повний місяць*. У цьому прикладі при перекладі українською мовою використовується повна відповідність. Проте німецьке «*orangerot*» може набувати й інших відповідностей залежно від контексту, наприклад: «*So blieb Meggie nur die orangerote Katze, die ab und zu vorbeigeschlichen kam, wenn es ihr zu anstrengend wurde, sich auf dem Nachbarhof mit den Hunden zu streiten*» [20] – *Тож у Мері залишилася тільки руда кішка, яка час від часу відвідувала їх, коли їй набридало бігати від сусідських собак*. У цьому прикладі під час перекладу українською мовою використовується більш традиційні відповідності німецького «*orangerot*», бо йдеться про забарвлення кішки, яке частіше характеризується як руде в українській мові.

У процесі перекладу практично будь-якого тексту необхідно так чи інакше трансформувати оригінал для того, «щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою відтворював усю інформацію, що міститься у вихідному тексті» [1, с. 75]. Ці зміни називаються перекладацькими трансформаціями. Як відомо, існують різні класифікації їхніх видів, однак при цьому більшість перекладацьких трансформацій повторюється, розрізняючись лише взаємним співвідношенням, розподілом за класами та іноді – термінологією. У статті ми використовуємо терміни «опущення» та «передпроцесна заміна» або «смысловий розвиток». Розглянемо приклади, що ілюструють перекладацькі трансформації, які були виявлені в процесі аналізу фактичного матеріалу дослідження. Опущення найчастіше

використовується для уникнення семантичної надмірності або, наприклад, у тих випадках, коли колоронім уже неодноразово траплявся у тексті. Багато таких прикладів було зафіксовано під час перекладу роману «Чорнильне серце» українською мовою: «*Neben der Haustür war ein kleines vergittertes Fenster, das einzige, das sich nicht hinter grünen Läden verbarg*» [20]. – Біля вхідних дверей було закрите вікно, єдине не закрито віконницями. У цьому прикладі спостерігається опущення в перекладі українською мовою; воно є вмотивованим, адже раніше цей колоронім кілька разів траплявся в тексті. Розглянемо інший приклад із того ж твору: «*Mo hatte ihr eine Dose gekauft, verziert mit bunten Steinen und einem kleinen Fisch aus grün und golden schimmerndem Metall, mit weit aufgesperrtem Maul und einer Kugel im hohlen Bauch, die wie ein Glöckchen klingelte, wenn man die Dose schüttelte*» [20] – Мо купив їй банку, прикрашену різнокольоровим камінням, у якій була золотиста рибка з відкритим ротом, а в порожньому животі цієї риби – кулька. Якщо потрясти банку, вона дзвеніла, як дзвіночок. Тут опущення здається обгрунтованим, оскільки колірна інформація не є значущою для загального змісту. З іншого боку, можна зберегти лексему «зелений», використавши словосполучення «золотисто-зелена рибка».

Проте опущення може застосовуватися і в тих випадках, коли в мові першоджерела немає потрібної відповідності, що дозволила б зберегти колірну семантику, як-от у прикладі: «*Weißt du etwas, das ich nicht weiß?*» *Ins Schwarze getroffen* [20]. – «*Tu знаєш щось таке, чого не знаю я?*» *Улучив саме в точку*. У наведеному контексті колірну характеристику виявлено тільки в тексті оригіналу. При цьому вираз «*ins Schwarze treffen*» є фразеологізмом, для якого відсутня відповідність зі збереженням колірної семантики в українській мові, тож його перекладаємо виразом «*улучити саме в точку*». Передпроцесна заміна характеризується як одна з перекладацьких трансформацій, коли у вихідній мові зафіксовано колоронім, що позначає результат певного процесу, а в мові перекладу акцентується дія, що передуює появі того чи іншого кольору, як-от у контексті: «*... dass sich zunächst seine Zunge und später seine ganze Mundhöhle entzündete*» [19] – *Язик у бідолахи посинів, ніби від зарази*. У перекладі застосовано передпроцесну заміну, адже запаленню язика і ротової порожнини зазвичай передуює посиніння тканин. Передпроцесна заміна статне мотивованою також при перекладі наступного речення: «*Die Ahnung in Meggies Herzen wuchs und spreizte schwarze Flügel*» [20]. – *Тривожне передчуття в серці Меггі зростало*. У перекладі українською мовою колоронім відсутній, тому що словосполучення «*schwarze Flügel spreizen*» відтворене лексемою «зростати», що відповідає німецькому словосполученню «*zбільшуватися в розмірах*». Тож, ця передпроцесна заміна є обгрунтованою, проте через її використання було втрачено ідіоматичність фрази. Наведемо ще один приклад, де передпроцесна заміна виступає радше як смисловий розвиток: «*Der Himmel war immer noch fahl und grau, es wollte einfach nicht heller werden*» [20]. – *Затягнуте хмарами небо, схоже, і не збиралося світлішати*. У наведеному прикладі при перекладі на українську мову можна замінити колоронім «сірий» на словосполучення «*затягнуте хмарами*». Цей прийом є цілком обгрунтованим, однак можна зберегти колоронім оригіналу.

Перекладацькі невідповідності зазвичай виникають під час дослівного перекладу. Ці невідповідності зумовлені тим,

що «перекладач, введений в оману загальними властивостями й ознаками мов, що контактують, особливо типологічно близьких» [19, с. 48]: «*Seine spitzen Zähne und die strahlenden blauen Augen blitzten*» [19]. – *Його гострі зуби і сяючі сині очі виблискували*.

Може здатися, що застосування колороніма «синій» є правильним для відтворення німецької кольороназви «*blue*», однак, якщо взяти до уваги контекст, то стає зрозуміло, що йдеться про колір очей арійського хлопчика. Відомо, що основними ознаками приналежності до арійської раси вважалися світле волосся і блакитні очі, а не сині. Крім того, колоронім «блакитний» є конвенціональною відповідністю для «*blue*» в контексті опису кольору райдужної оболонки очей для української лінгвокультури.

Згідно з аналізом методів, що використовуються для перекладу колоронімів, основними труднощами їхнього відтворення є невідповідність кольору або відтінку та наявність лакун для назв кольорів у вихідній мові та цільовій мові, а також існування загальноприйнятих відповідників назв кольорів для конкретних контекстів, які необхідно застосовувати під час перекладу. Використання перекладацьких трансформацій застосовується для максимально точного відтворення інформації, щоб уникнути семантичної надмірності.

Висновки. Аналіз перекладу колоронімів, які зафіксовані в німецьких художніх творах, засвідчив, що під час їхнього відтворення українською мовою застосовуються перекладацькі збіги, які можуть бути повними, частковими або варіантними; перекладацькі трансформації, що включають опущення та передпроцесну заміну. Крім того, трапляються перекладацькі невідповідності через те, що колороніми в обох мовах мають загальні властивості й ознаки. Задля уникнення перекладацьких невідповідностей необхідно враховувати лінгвокультурні особливості вихідної мови та мови перекладу.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні способів перекладу німецьких художніх творів на англійську мову.

Література:

1. Rosenthal S. Die Farben Schwarz in der New York School: Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. München, 2003. 271 p.
2. Bassnet S. Constructing Cultures. Essays on Literary Translation. Shanghai: Shanghai Language Education Press, 2001. 143 p.
3. Duden-Online Wörterbuch. URL: <http://www.duden.de>.
4. Dowman M. Colour Terms, Syntax and Bayes. Modelling Acquisitions and Evolution. University of Sydney, 2004. 335 p.
5. Костанда І.О. Функції колоронімів зі значенням "жовтий" у романі Цао Сюєція «Сон у червоному теремі». Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія», 19. 2015. С. 70–73.
6. Лінькова Д.В. Метафоричність і символічність кольоропозначення як засіб збагачення образу у перекладі (на матеріалі українського перекладу «Сага про Форсайтів» Дж. Голсуорсі). Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. 2010. Вип. 16. С. 162–167.
7. Науменко О.В. Переклад колоронімів з англійської на українську мову (на матеріалі роману С. Моема «Розмальована завіса»). Мовні і концептуальні картини світу: наукове видання: Київ: Київський університет, 2013. Вип. 46, ч. 3. С. 48–56.
8. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: [спец.] 10.02.16. «Перекладознавство» / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2001. 19 с.

9. Мірошник С. Фразеологічний переклад сталих одиниць в українській та іспанській мовах. URL: <https://onedrive.live.com/Edit.aspx?resid=365873231A54B545!2901>
10. Кир'янова С.Л. Семантико-стилістичний потенціал фразеологічних одиниць з компонентом-колонорнімом у квебекському і метропольному варіантах французької мови. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Бердянськ, 2014. Випуск III. С. 186–193.
11. Мельник В.І., Качан О.Ю. Кольороназви «жовтий» та «синій» у семантиці фразеологічної одиниці в англійській та французькій мовах. Філологічні студії. Збірник наукових праць. 2012. С. 120–123.
12. Курченко Л.М. Семантика кольорів в німецькій та українській картинах світу. Мовні і концептуальні карини світу. 2010. № 29. С. 34–40.
13. Марковська А.В. Німецькі фразеологізми з національно-культурним потенціалом у газетно-публіцистичному стилі. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2013. Вип. 11. С. 223–232.
14. Ніколаєва Н.М. Способи утворення колонорнімів у публіцистичному дискурсі німецької мови. Нова філологія: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. № 70. С. 126–130.
15. Щербак О.М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвистичний аспект: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. Ніжин, 2016. 216 с.
16. Schtscherbak O. Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. Одеський лінгвістичний вісник. 2018. Вип. 11. С. 93–100.
17. Berlin B., Kay P. Basic color terms, their universality and evolution. Berkeley; Los Angeles: U. of California Press, 1969. 312 p.
18. Feuchtwanger L. Die haessliche Herzogin. Kostenlos Online Lesen. URL: <https://www.kostenlosonlinelesen.net/kostenlose-die-haessliche-herzogin/lesen/13>
19. Zusak M. Die Bücherdieberin; Übersetzung: A. Ernst. – Blanvalet Verlag, 2008. 592 s.
20. Funke C. Tintenherz. Hamburg: Cecilie Dressler Verlag, 2003. 569 s.

Khurtak I. The specificity of the translation of German coloronyms into Ukrainian language (using the example of artistic works)

Summary. Coloronyms make up a fairly significant group of lexical units in the dictionary of any language. The article is devoted to identifying ways of translating color designations that explicitly express color or include implicitly transmitted semes of color in the novels "Die hässliche Herzogin", "Tintenherz", "Die Bücherdieberin". The authors of the article believe that color designations, accumulating national and cultural stereotypes, serve to reproduce fragments of reality in the text, as well as the artistic conception of the world. With the help of various connotations of color designations, a unique poetics of the work is created and its main idea is revealed.

The obvious multifacetedness and versatility of coloronyms opens wide prospects for further scientific research, in particular in the aspect of their translation. That is why the translation of coloronyms is so interesting. After all, colors are not only the "property" of their people, but also have a strong emotional impact on the recipients. The purpose of the article is to identify ways of reproducing German coloronyms in the translation of German-language works of art into Ukrainian while preserving their symbolic potential.

The authors of the article emphasize that when translating coloronyms, it is necessary to take into account that some words have ambiguous meanings and that such coloronyms do not correspond to one point of the color space, but can denote the entire spectrum of shades. It is proved that coloronyms recorded in German works of art are reproduced in Ukrainian using translation matches, which can be complete, partial or variant, and translation transformations, including omission and pre-process substitution. In addition, assumptions are made in which cases translation inconsistencies may occur.

Key words: color, coloronym, fiction text, linguistic picture of the world, ways of translation.